

BALASSA M. IVÁN

A SZABADTÉRI NÉPRAJZI MÚZEUM TÖRTÉNETE

A magyar néprajztudomány legfiatalabb országos intézménye, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre története a szemünk előtt zajlott le. Mégis – talán éppen az egykorúság miatt – ennek a történetnek számos kevésbé, vagy kevesek által ismert, esetenként nem kellően megvilágított mozzanata van. Ezek tisztázására teszünk a következőkben kísérletet, előrebocsátva, hogy a kellő történeti távlat miatt kikerülhetetlen – bármennyire is törekszünk a teljes objektivitásra – némely esemény, mozzanat személyes megítélése.

Az intézménytörténeti összefoglalások elengedhetetlen része a szellemi, vagy tényleges gyökerek bemutatása, vázolója annak, a többször időben is hosszú útnak, mely az adott intézmény létrejöttéhez vezetett. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum esetében ezek számbavétele már megtörtént, a legkorábbi előzményekről részletes összegzés jelelt meg BALASSA M. Iván¹ és K. CSILLÉRY Klára² tollából. Az 1873-as bécsi világkiállítás, majd az 1896-os Ezredéves Országos Kiállítás Néprajzi Faluja történetének és tartalmának közismertsége felment minket az alól, hogy ezekről itt részletesen szóljunk. Mindössze egy, a későbbiek szempontjából fontos tényről idézünk fel a Néprajzi Faluval kapcsolatosan: ez az intézmény a „parkmúzeumok” fejlettebb, a teljes gazdasági udvarok bemutatását vállaló típusába tartozott, azaz a Néprajzi Faluban lehetőleg teljes udvarok (lakóházak, gazdasági építmények) álltak. Ezek azonban összességükben nem törekedtek az országosan eltérő településtípusok bemutatására, hanem egy ideális faluképben, bizonyára valamiféle praktikus szempontok alapján meghatározott sorrendben sorakoztak egymás mellé (az egyik utcában pl. Csongrád, Kalotaszeg, Torockó, Somogy, Szabolcs, Zala, stb. volt a sorrend).

1896 ősze, a Néprajzi Falu lebontása nem jelentette azt, hogy a magyar néprajztudomány lemondott volna – immár az állandó – szabadtéri múzeum gondolatáról. KECSKÉS Péter részletesen összefoglalta azokat a törekvéseket, melyek szinte a múzeum bezárásától kezdve egy ilyen intézmény létrehozását szolgálták.³ THOROCKAI VIGAND Ede, SEBESTYÉN Gyula, VISKI Károly, GYÖRFFY István, DOMANOVSKY György, VARGHA László nevei jelzik azt az utat,⁴ melynek során 1940-ben már az épületek kiválasztásáig, megvásárlásáig, de az üzemeltetés részleteinek vázolásáig is eljutottak.⁵ Az országos intézmény mellett a kisebb-nagyobb helyi szabadtéri múzeumok tervei is foglalkoztatták a szakembereket,⁶ sőt újabb ismereteink szerint a Néprajzi Faluhoz hasonló ideiglenes vállalkozások is voltak, elsősorban különböző mezőgazdasági kiállításokhoz kapcsolódóan.⁷

A II. világháború, és az azt követő történeti események miatt azonban itt egy közel tíz éves szünet következik, melyben igaz, fel-felbukkan az országos szabadtéri múzeum gondolata,⁸ de tudományunk másirányú elfoglaltsága miatt a fő figyelem nem erre a területre esett.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum előtörténete (1958 – 1967)

1958. december 29-én kelt az a levél, melyben a Magyar Tudományos Akadémia II. Társadalmi-Történeti Tudományok Osztálya Néprajzi Bizottsága megfogalmazta annak szükségességét, hogy létrejöjjön a Szabadtéri Néprajzi Múzeum, és ez az „...ország fővárosában, a Magyar Nemzeti Múzeum – Néprajzi Múzeummal szerves

egységben, de területileg és tájilag elkülönítve...” épüljön föl.⁹ Ennek nyomán szervezték meg 1959. április 29-én a „Magyar szabadtéri néprajzi múzeumi ankét”-ot. A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-Történeti Tudományok Osztálya Néprajzi Bizottsága és a Műszaki Tudományok Osztálya Építészettörténeti és Építészetelméleti Bizottsága által közösen rendezett vitaülésén a két bizottság elnökének, MAJOR Máté és GUNDA Béla bevezető szavai után ORTUTAY Gyula A Szabadtéri múzeum és a nemzeti művelődés, és VARGHA László A magyar szabadtéri néprajz múzeum elvi és gyakorlati kérdései címmel tartották meg az alappreferátumokat.¹⁰

ORTUTAY Gyula előadásából itt csak egy gondolatra utalunk, arra, mikor a múzeumok hármasköréről szól: „A múzeum feladata – és ez nem rangsorkérdés, hanem azt mondhatnám, genetikus, szükségszerű sorrend a múzeumi munkánál – első soron a megőrzés. Tehát az anyag összegyűjtése, konzerválása, megőrzése. Másodszor a múzeum feladatai közé tartozik a tudományos feldolgozás, az anyag rendszerezése, értelmezése, tudományunkban való elhelyezése. A múzeum harmadik funkciója a nevelő munka”. Majd később: „Ezért hangsúlyozom tehát, hogy ennél a múzeumtípustól sem szabad elfeledkezni arról, hogy e múzeum jó funkcionálásához tudományos szakemberekre van szükség...”¹¹ Ez a gondolat azért fontos, mert a későbbiekben nemegyszer merül fel olyan egyszerűsítési kísérlet, mely csak az első és a harmadik feladat megoldására akarta korlátozni a Szabadtéri Néprajzi Múzeumot.

VARGHA László referátuma a bevezetőben meghatározza a szabadtéri néprajzi múzeumot: „A szabadtéri néprajzi múzeum ... egy-egy nép – egy ország – néprajzi, művelődéstörténeti emlékeit őrzi. A népiélet tárgyi emlékeinek egészét – a településformát, a telkek elrendezését, a közösségi-, a lakó- és a gazdasági épületeket, a melléképületeket és a népi közösség egyéb építészeti alkotásainak jellemző példáit – mint egy nemzeti – népi építészeti gyűjtemény keretében, országrészek, hely, vidék, háztípus, építőanyag szerint csoportosítva, berendezve, s bebútorozva, felszerelve olyképpen, hogy a nép egykori – és hagyományos – eszközei, tárgyai, eredeti környezetükben mutatják és magyarázzák meg céljukat, rendeltetésüket és értékeiket”.¹²

Ezt követően az előadó áttekintést adott a magyar kezdeményezésekről és az európai szabadtéri múzeumokról. Az elvi és gyakorlati kérdésekről szólva figyelemreméltó, hogy egy és oszthatatlan egészként kezeli a népi műemlékvédelem – helyben megőrzött objektumokban berendezett múzeumok (újabb terminussal tájházak) – szabadtéri múzeumok kérdéskört, mint olyat, mely egymásra épül és egymást szervesen kiegészíti. Az épületkiválasztástól az építésig sorra veszi a szabadtéri múzeum létesítésének elvi és gyakorlati kérdéseit, majd konkrétan a központ, országos intézmény elhelyezéséről szól. A különböző elképzelések közül a legrealisabbnak azt tartja, melyet – bizonyára az említett decemberi felkérésre – dolgoztak ki, az óbudai Aranyhegy környékét, ahol egy előtanulmány a filmgyárat és az állatkertet kívánja elhelyezni.

A vitában tizenhatan fejtették ki véleményüket, közülük itt most csak azokat említjük, akik a későbbiekben valamilyen formában bekapcsolódtak a Szabadtéri Néprajzi Múzeum munkálataiba: TÁLASI István, SZOLNOKY Lajos, GULÁCSI Béla, KRESZ Mária, FILEP Antal, SIMÁNYI Frigyes. VARGHA László válaszai és GUNDA Béla zárszava után a jelenlévők elfogadták azt a határozati javaslatot, mely – többek között – kimondja:

„... 1. A magyar tudományos élet, elsősorban a magyar néprajztudomány, valamint a szociális művelődés szolgálatában is álió múzeumi törekvések régi óhaja és kíváncsága a Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum létesítése. Az ankét ezt a nagyjelentőségű célki-

tűzést, tudományos feladatot teljes egészében magáévá teszi, időszerűnek tartja és a legmesszebbmenően helyesli és támogatja.

2. A Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum létesítése és megvalósítása érdekében javasolja, hogy a Magyar Tudományos Akadémia keresse meg és kérje fel az összes érintett szervezetet és intézményeket, hogy a Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum létesítése és megvalósítása — elvi és gyakorlati — kérdéseivel saját hatáskörben is, a legmesszebbmenően foglalkozzék. A Művelődésügyi Minisztérium a Magyar Nemzeti Múzeum — Néprajzi Múzeum keretében foglalkozzék a Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum szervezeti biztosításával és fokozatos kiépítésével:...”¹³ Ezután következnek a megvalósításban számításba vehető szervek, szervezetek és intézmények a Budapesti Városi Tanácstól a Hazafias Népfronton, a Magyar Néprajzi Társaságon, a Magyar Építőművészek Szövetségén, az IBUSZ-on át egészen a múzeum kiszemelt területének akkor kijelölt gazdáig, a Hunnia Filmgyárig és az állatkertig.

A javaslatok, ha nem is túl gyorsan, a gyakorlati intézkedéseket is kiváltották. Ennek legjelentősebb mozzanata — a folyamatos szakmai előkészítő munka mellett — mikor 1961. november 24-én kelt levelében a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya¹⁴ megbízza a Néprajzi Múzeumot a Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum szervezésének előkészítő munkáival. A felhatalmazás alapján a Néprajzi Múzeum 1962. január 26-án megalakította a Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum Operatív Szakbizottságát a következők részvételével: Dr. BODROGI Tibor a Néprajzi Múzeum főigazgatója (elnök), Dr. ERDÉLYI Zoltán a Néprajzi Múzeum múzeológusa (titkár), Dr. VARGHA László az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Építészettörténeti Tanszék docense, Dr. BALASSA Iván a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztály osztályvezetőhelyettese, GULÁCSI Béla a BUVÁTI osztályvezetője, Dr. BARABÁS Jenő az ELTE Néprajzi Intézetének adjunktusa, BARATI József a Hazafias Népfront osztályvezetője, MENDELE Ferenc az Országos Műemléki Felügyelőség előadója, építésmérnök, Dr. DOMANOVSKY György a Képzőművészeti Alap Lektorátusának vezetője, KUBINYI Ilona a Művelődési Minisztérium Múzeumi Főosztályának főelőadója.¹⁵ A Szakbizottság 1962-től több, inkább csak címzettjében, mint tartalmában különböző előterjesztést készített a múzeum elhelyezéséről, megvalósítási lehetőségeiről, stb. Közülük az első még 1962. decemberében megfogalmazódott, majd 1963. februárja, stb. az időpontja az egyre inkább konkretizálódó tervezeteknek.

A BODROGI Tibor által aláírt, 1962 végén a Művelődési Minisztérium Múzeumi Főosztálya részére készített összefoglalónak a Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeummal foglalkozó részben¹⁶ mindenekelőtt az elhelyezés kérdését vetik fel. Az új múzeum „...Budapestén a III. kerület Óbuda, Mocsaras-dűlő és a rányíló Péterhegy és Aranyhegy közötti völgy és csatlakozó legelő és erdővidéken lenne, mintegy 70 ha-nyi területen”. Ezt követően az összefoglaló felsorolja, milyen épületeket, épületegyütteseket látnának elhelyezhetőnek — s hozzátehető, szükségesnek — ezen a területen:

Békés megyei tanyaudvar, összes melléképületével együtt; Borsodi sáttortetős, lépcsős zsúpozású, kürtős, konyhás ház, csűr; szilvaaszaló, melléképületek; Alföldi vagy bodrogközi közös-konyhás cselédház; Heves megyei barlanglakás; Átány: lakóház, gazdasági udvar, tüzelőszőlő, stb.; Nagykunsági tornácos ház, kukoricagóré, verem, gémeskút; nagykun tanya, tüzelőszőlő; Nógrád megyei palóc kürtős kemencés lakóház; Kalocsai pingált ház; Mezőkövesdi üstökös ház; Komárom megyei kismemesi lakóház; Szigetközi vesszőfonásos ház, kemence, pajta, istálló; Kisalföldi lakóház; Bakonyvidéki lakóház; Őrségi kerített ház, istálló, fonott kukoricakas; Somogyi cigányputri; Bakonyi

szlovák ház; Tolna megyei német lakóház; Göcseji talpas ház; Baranyai nyílttűzhelyes lakóház, szántalpas gabonás; Tiszai halászkunyhó felszereléssel; Hortobágyi pásztor-szállás, kontyos kunyhó, kerek kunyhó, látófa, szárnyék, hodály, sajt szárító; Szélmalom; Szárazmalom; Kallómalom; Vízimalom; Hajómalom; Mészégető kemence; Harangláb, dohánypajta; Présház, borospince (Tokaj v. Dunántúl); Útszéli kereszt, képesfa; Temetőrészlet; Növénykert; Háziállataink tájfajtai.

Az összegzés jelzi, hogy a felsoroltakról többnyire pontos felmérés és fényképanyag áll a Néprajzi Múzeum rendelkezésére. Ez az a fényképes dokumentáció, melyet VARGHA László és ERDÉLYI Zoltán állított össze – 1963-as évszámmal.¹⁷ Ezt követően két, egymással hol összefonódó, hol némi asszinkronban lévő szálon futnak az előkészítés eseményei.

A leendő múzeum helyének kijelölése sokszor nehezen követhető az egymást gyakran keresztező vélemények szövevényében, melyet a vélhetően taktikai megfontolásokból adódó esetenkénti nem teljes információk még tovább bonyolítanak. Előbb két, majd három hely körül folyt a vita:

1. A már korábban említett óbudai terület, a Mocsaras-dűlő, az Arany- és a Péterhegy közötti völgy. Erről a területről ebben a korban volt egy olyan elképzelés, hogy a helyhiánnyal küzdő állatkert és a bővítési lehetőségeket szintén nélkülöző filmgyár is ide, illetve ennek közelébe kerülne. Az eredetileg 120 ha nagyságú terület éppen az utóbbi esetleges igénye miatt csökkent le 70 ha-ra.

2. Petneházi-rét. Ez a terület a Nagyhárshegy, Jánoshegy és a Feketefej közötti völgykaton, csak részben Budapest területén. A részben mezőgazdasági művelés alatt lévő rét mintegy 70 ha-nyi területén vizsgálták a szabadtéri múzeum elhelyezésének lehetőségét.

(Közbevetőleg meg kell jegyezni, hogy a Budapesti Várospépítészeti Vállalat által 1966. januárjára elkészített elhelyezési tanulmányterv vizsgálta a budapesti népliget, de a Kuruclesi völgyben, a Farkashegyen, a Cinkotai erdőben és réten, a Budkaeszi réten, és, mint erre egy rövid utalás történik, a Szentendre-Öregforrás völgyében történő elhelyezés lehetőségét is.)

3. Szentendre-Öreg(később Szabadság)forrás. Tulajdonképpen az itteni elhelyezés előzményei a legkevésbé tisztázottak. 1966. januárjában az említett tanulmányterv még egyenlő alternatívaként foglalkozik a két budapesti helyszínnel, a Néprajzi Múzeum azonban inkább a Petneházi rét felé hajlik. 1966. február 11-én kelt a Múzeumi Főosztály vezetőjének, LIPTAI Ervinnek az a feljegyzése, melyben ACZÉL György miniszterhelyettes tájékoztatja a létesítendő múzeummal kapcsolatos problémákról, ebben kizárólag csak a Petneházi rét szerepel. Ugyanakkor az osztálynak a március 8-i főosztályvezetői értekezletre szánt jelentésében már szerepel Szentendre: „Az előkészítő tárgyalások során felmerült annak lehetősége is, hogy a gyűjteményt a Dunakanyarban, Szentendre közelében helyezzük el. Ennek a koncepciónak kétségtelenül meglévő előnyei mellett (a terület alkalmas, a program beilleszthető a Dunakanyar fejlesztési tervébe, a helyi városi és megyei szervek jelentős támogatást helyeztek kilátásba) megvan az a hátránya, hogy nehezen közelíthető meg, és ezért évente mintegy félmillió látogatóról le kell mondani”.¹⁸

1966. májusában – bizonyára felkérésre – BODROGI Tibor már a Petneházi rét és a szentendrei elhelyezés 1967–70. között várható beruházási költségeinek felbecsléséről számol be MOLNÁR János miniszterhelyettesnek. Ez anyagiakban Szentendre mellett szól, az itteni 4,5 millióval szemben a Petneházi réten 9 millióra becsülték a költségeket.

Közben azonban olyan esemény történt, mely a Szabadtéri Néprajzi Múzeummal

kapcsolatosan sokáig hivatkozási alapul szolgált. Kultúrpolitikai döntéshozatalra 1965-ben a Magyar Szocialista Munkáspárt Agitációs és Propaganda Bizottsága elé terjesztették a Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum tervezetét. A Bizottság 1965. szeptember 8-án hozott határozata hozzájárult az új múzeum létesítéséhez, az előterjesztésben megfogalmazott általános célkitűzéssel.¹⁹ Helyéül azonban Óbudát, a már sokat emlegetett Mocsaras-dűlőt nevezi meg! És itt kell még egy – a későbbiekben több félreértést okozó – tény is megemlíteni. A Bizottság elé került anyag a II. mellékletben tájékoztatást ad „A Magyar Szabadtéri Néprajzi gyűjtemény előrelátható építési költségei az építés első öt évében (1966–1970.)” címmel. Ez tartalmazza a tervezési költségeket, a területrendezés, a raktári- és konzerválási pavilonok, valamint az igazgatási épület, továbbá a néprajzi helyszíni vizsgálatok, az épületvásárlások, a szállítás, konzerválás, és végül a fenntartás költségeit. A végösszeg 2,88 millió forint. Ez az a 3 millió forint, melyekről az a legenda kerint, hogy ennyiből tervezték a Szabadtéri Néprajzi Múzeumot felépíteni. Pedig ez az összeg csak az első öt év költségeit tartalmazza, nincs benne pl. a terület kisajátítása, a közművesítés, nincsenek benne munkabérek, hiszen a Néprajzi Múzeum munkatársai készítették volna e terv szerint a múzeumot, nincs benne tárgyvásárlásra fordítandó pénz – a tárgyak az anyaintézmény raktáraiból kerültek volna ki –, és mindez nem is a szentendrei elhelyezésre vonatkozik!

A határozat nyomán keletkezett a BODROGI Tibor főigazgatónak címzett levél: „Értesitem Főigazgató Elvtársat, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt Agit. Prop. Bizottsága a Szabadtéri Néprajzi Múzeum létesítésére vonatkozó előterjesztésünket elfogadta. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum létrehozásának munkáját a Néprajzi Múzeum haladéktalanul kezdje meg.
Budapest, 1965. szeptember 24.

(Dr. Liptai Ervin)
főosztályvezető”

Ezzel tehát megteremtődött a lehetőség az új múzeum munkálatainak hivatalos megkezdésére.

1966. májusában a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya három előterjesztést készített a Miniszterhelyettesi Értekezlet számára. E három előterjesztésből – szinte napra pontosan – meghatározható a múzeum elhelyezési kérdésének eldőlése. A legkorábbi 16-án készült, így zárul: „A felsorolt alternatívák közül a néprajzos szakterület és a Múzeumi Főosztály – a jelentkező problémák ellenére – a Petneházi rétet tartja a legmegfelelőbbnek. A gyűjtemény igényes és hiteles elhelyezése itt oldható meg a legjobban. A környező kirándulóhelyek a főváros bel- és külföldi idegenforgalma, az oktatási intézmények nagy száma maximális látogatottságot biztosít. Ugyanakkor összesített költségigénye sem nagyobb, sőt alacsonyabb, a szentendrei megoldásnál”. A másik két anyag, a hosszabb, május 25-én kelt, és a rövidebb, május 26-i tartalmilag egybecseng: „A felsorolt alternatívák közül a néprajzos szakterület és a Múzeumi Főosztály – miután a Petneházi rét megszerzése reménytelennek látszik – a Szentendre, Öregforrás környékét látja a legmegfelelőbbnek a gyűjtemény igényes és hiteles elhelyezésére. A műemlékekben gazdag kisváros, a környező kirándulóhelyek, a fejlődő bel- és külföldi idegenforgalom biztosíték arra, hogy az itt felépülő skanzen betölti a neki szánt szerepet. A Budapest–Szentendre–Visegrád gyorsforgalmi út megépülése után a megközelítése sem jelent különösebb nehézséget.”²⁰ Tehát, május 16. és 25. között eldőlt a Szabadtéri Néprajzi Múzeum elhelyezésének kérdése – Szentendre, akkor még Öregforrás völgye néven nevezett területe javára. Május 30-án a Miniszterhelyettesi Értekezlet meghozta határozatát:

„A miniszterhelyettesi értekezlet az előterjesztésben felhozott indokokat mérlegelve úgy határozott, hogy a Magyar Szabadtéri Néprajzi Gyűjtemény elhelyezésénél a Szentendre, Öregforrás völgye javaslattal ért egyet. Felkéri a Múzeumi Főosztályt, hogy ennek alapján a szükséges szerződéskötéseket végezze el, és gondoskodjék arról, hogy az építkezési munkálatok még ebben az évben meginduljanak.” Az építési munkálatok azonnali megkezdése, úgy tűnik, kissé túlzott kívánság volt, de az ezt lehetővé tévő előmunkálatok nagy erővel megindultak. Mindenekelőtt a kiszemelt terület jogi helyzetének tisztázására volt szükség, kisajátítani a magántulajdonban lévő részeket, átadni az állami, vagy éppen TSZ tulajdonban lévőket, s mivel lakóépületek is voltak az Öregforrás völgyében, gondoskodni kellett az ott lakók elhelyezéséről. Ez a hosszadalmas, bonyodalmaktól sem mentes adminisztratív eljárás nyilvánvalóan nem lehet része ennek az összefoglalónak. Viszont pl. már júniusban a Néprajzi Múzeum azzal fordul a minisztériumhoz, hogy 1967-re biztosítsák a terület körülkerítéséhez szükséges kerítés anyagi fedezetét.

A múzeum elhelyezésének eldöntése mellett a legfontosabb mozzanat 1966-ban „A Szabadtéri Néprajzi Múzeum beépítési programtervének anyaga” címet viselő, május 25-re datált összeállítás elkészülte, és az a térképvázlat, melyet vele együtt terjesztett fel a múzeum az illetékes miniszterhelyettesnek. Ez az anyag bevezetőjében megállapítja: „A rendelkezésre álló területen egymástól parkosítással elválasztott 24 foltot kell kijelölni, amelyiknek mindegyikére egy-egy jellegzetes táji (etnikai) csoportunk 2–3–4, esetleg 5 objektumból álló együttese kerül. Így mód nyílik arra, hogy az együtteseken belül utcarészletek épüljenek ki, s ezzel a táji csoport népi építészetének faluképi hangulata is érzékeltessék.” Ez az elképzelés minőségi változást jelez a korábban bemutatott, s még az 1965-ös Agitációs és Propaganda Bizottság elé kerülő anyag mellékleteként is szereplő, épületjegyzékhez képest. Ez utóbbi a múlt század végéig visszanyúló, hazánkban a Néprajzi Faluban testet öltött „parkmúzeum” koncepciót tükrözte, az új beépítés javaslat azonban már telkek összességéből kialakított kis épületegyüttesekkel a jellegzetes településképeket is vissza kívánta adni!

A tervezett 22 csoport, ezen belül az épületek: I. *Kisalföld*: 1. Ágasfás, paticsfalú lakóház (Lébény), 2. Kisnemesi lakóház pajtával, udvarral (Levél); II. *Sopronvidék*: 1. Barokkos lakóház (Kapunvár), 2. Kismester háza kékfestőműhellyel (Kapunvár); III. *Őrség*: 1. Boronaház 1792-ből (Pornóapáti), 2. Torkospajta, sövényfonásos, ól, istálló, 3. Kástu,²¹ 4. Szőlőhegyi lakó- és présház, 5. Gesztenyés pince; IV. *Göcsej*: 1. Kerített lakóház, 2. Hajlított, boronafalú lakóház, 3. Pálinkafőző; V. *Dél-Zala*: 1. Középparaszt lakóháza, teljes udvara, 2. Szőlőhegyi présház, 3. Harangláb, fake-reszt; VI. *Balatonfelvidék*: 1. Tornácos emelt ház (Szentkirályszabadja), 2. Olajútómalom (Szentjakabfa), 3. Vizimalom, 4. Présház hímzett homlokzattal, 5. Kőbútorok (Vörösberény); VII. *Ormányság*: 1. Talpasház, füstös-konyha (Zádor), 2. Gabonások (Zaláta); VIII. *Sárvíz*: 1. Nagygazda lakóháza teljes udvarral (Alsónyék), 2. Szőlőbéli pincék (Alsónyék); IX. *Kalocsa-vidék*: 1. Pingált ház, gazdasági melléképületek (Homokmégy); X. *Nagykőrös vidéke*: 1. Kiskun tanya, lakóház és melléképületek (Szank); XI. *Honti-nógrádi palócok*: 1. Lakóház 1742. (Márianosztra), 2. Lakóház, udvara (Hollókő), 3. Erdei munkások konyhája, felszereléseik (Bernecebaráti), 4. Útszéli fakereszt (Karancsság); XII. *Mátraaljai palócok*: 1. Boronafalú ház (Parád), 2. Parasztház és udvara (Bodony), 3. Szénégető boksza és munkáskunyhó; XIII. *Matyók*: 1. Üstökös ház, tüzelőszőlő (Mezőkövesd); XIV. *Bükk környéke*: 1. Kandallós lakóház (Kisgyőr), 2. Sátortetős ház, tüzelőszőlő (Kisgyőr), 3. Vizimalom (Szilvásvárad), 4. Kalómalom (Szin), 5. Mészégető kemence és kunyhó (Bélapátfalva); XV. *Zempléni hegyvidék*: 1. Lakóház, pajta, sop (Füzérradvány); XVI. *Erdőhát (Szatmár)*: 1. Bot-

paládi lakóház pajtával, tőkéskapuval, 2. Harangláb, 3. Méhes; XVII. *Nyírség*: 1. Faragott tornácú gazdaház, 2. Földbe mélyített gádoros ház; XVIII. *Sárrét*: 1. Bihari kanfaros lakóház, 2. Nádház (Szeghalom); XIX. *Hortobágy*: 1. Vasaló, szárnyék, Kontyos-kunyhó, stb.; XX. *Tiszavidék*: 1. Szegényparaszti lakóház (Tiszaigar), 2. Gazdaház (Tiszacsege), 3. Közöskonyhás cselédház, 4. Kármentős kocsmá; XXI. *Nagykuntság*: 1. Nagykun tanya, 2. Putriház (Karcag); XII. *Viharsarok*: 1. Napsugaras gazdaház (Szeged), 2. Kovácsműhely (Szeged), 3. Vesszőfonásos gabonás (Szentés), 4. Szélmalom (Mártély), és két ún. tematikus csoport; XXIII. *Viziélet*: 1. Hajómalom (Ráckeve), 2. Halásztanya (Velencei tó), 3. Halásztanya (Baja környéke), 4. Halásztanya (Balaton), 5. Halásztanya (Tiszafüred); XXIV. *Temető*: Fejfák Szatmárból, Albertiből, Balatonudvardiból, Baranyából, stb.

A „parkmúzeum” koncepció meghaladásának igénye kétségtelen, az viszont ma már erősen kérdéses, hogy hogyan lehet egy-egy portával visszaadni a településképet. A mellékelt térkép szerint az épületek egy-egy, 50 m-es átmérőjű területen lettek volna elhelyezve, erősen alkalmazkodva a rendelkezésre álló terület terepadottságaihoz, ezért azt is vállalva, hogy pl. az Ormányság és a Kisalföld egymás mellé kerül. Igaz, a látogatás számára kijelölt útvonal megkísérli – meglehetősen zeg-zugosan – valamiféle földrajzi sorrendben terelni a látogatót (Erdőhát–Nyírség–Sárrét–Tiszavidék–Matyók–Nagykun tanya–Hortobágy – szélmalom–Csongrád–Nagykörös, stb.).

Az 1966-os év még számos, akkor nagyhorderejűnek érzett anyagai, szervezési kérdés megoldását, vagy legalábbis megoldási kísérletét hozta, és az is nyilvánvalóvá vált, hogy a Néprajzi Múzeumnak létre kell hozni az intézményen belül egy olyan szervezeti egységet, mely kizárólag az új múzeum létesítésével foglalkozik.

A falumúzeumtól a Szabadtéri Néprajzi Múzeumig (1967 – 1974)

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum történetének ez a szakasza 1967-el kezdődik, a múzeum „intézményesedése”-vel. Nincs azonban ilyen természetes fogódzó a korszak végpontját illetően, hiszen az az időpont, mely valamely szempontból ennek számíthatna – pl. adminisztratív változások, új vezetők, stb. – más nézetből koránt sem bizonyultak olyan fontosnak. Ezért végpontul 1974. május 31-ét, a múzeum első hivatalos megnyitóját választottuk, hiszen egy múzeum alapvető kritériuma a látogathatóság – tehát intézményünk is lényegében ekkor vált valóban múzeummá.

Az 1967–1974. közötti évek alapvető jelentőségűek a Szabadtéri Néprajzi Múzeum szempontjából, hiszen ekkor vált, ha csak részben is, realitássá a központi szabadtéri gyűjtemény, ebben az időszakban körvonalazódtak egyre pontosabban az elképzelések, megtörtént a múzeum szervezeti kereteinek fokozatos kiépítése, melynek során a Néprajzi Múzeum egy osztályából önálló – bár az anyaintézménnyel perszonálúnióban lévő – intézmény lett, s talán a legfontosabb – megindult a múzeum építése.

A korszakon, nemegyszer nyomasztó teherként végighúzódik a beruházás kérdése. A Szentendre melletti, időközben nem a legszerencésebben nevet változtatott Szabadságforrás környékén a semmiből kellett egy intézményt megteremteni. A kulturális beruházások minden buktatóját végigjárta ez a folyamat, melynek irányítója kezdetben a Központi Múzeumi Igazgatóság, majd 1970-től a Művelődésügyi Beruházó Vállalat (MÜBER), sőt a minisztérium 1971-től annak is szükségét látta, hogy ennek a folyamatnak a meggyorsítására és szakszerűbbé tételére miniszteri biztost nevezzen ki. A beruházás folyamatának ismertetése nem lehet ennek az összegzésnek tárgya, mindössze arra kell utalnunk, hogy a Szabadtéri Néprajzi Múzeum a mai napig

viseli a terhét az ekkor elkövetett hibáknak (pl. kiszolgáló építmények rossz elhelyezése), illetve annak, hogy a beruházás teljességében nem fejeződött be, így annak lezárultával még számos megoldandó kérdés maradt a múzeumra – beruházásra fordítható anyagiak nélkül (pl. ideiglenes igazgatási épület épült, a vízvezeték hálózat nem épült ki teljesen, a szükséges területkorrekciók nem történtek meg, stb.).

1967 elejére nyilvánvalóvá vált, hogy a szabadtéri múzeummal kapcsolatos, egyre szaporodó teendők ellátására a Néprajzi Múzeumon belül önálló szervezeti egységet kell létrehozni. Ez a részleg a *Falumúzeum Osztály* volt, melynek vezetésére ERDÉLYI Zoltán kapott megbízást. Az osztály magja az év közepére alakult ki, ekkor az osztályvezetőkön kívül MENDELE Ferenc – félállásban –, mint az építészeti munkálatok irányítója, POPOVICS Mária és KIRÁLY Péter építészmérnökök, s végezetül BALASSA M. Iván múzeológus alkották az osztályt, melynek felügyeletét SZOLNOKY Lajos főigazgatóhelyettes látta el. Természetesen ezzel a létszámmal nem lehetett megoldani azokat a feladatokat, melyek a múzeum létesítésével jártak. Hiszen ebben az évben ki kellett alakítani a múzeum néprajzi programját, legalábbis részben, ki kellett választani az áttelepítendő épületeket, elő kellett készíteni a telepítési terv elkészítésére az Építészeti Minisztériummal történt megállapodás alapján kiírt tervpályázatot, sőt épületeket kellett bontani a terepen, és építeni Szentendrén.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tudományos tervének vázlata c. koncepciót 1967 júniusára BARABÁS Jenő és SZOLNOKY Lajos készítették el. Ennek, a kötése alapján a későbbiekben „Fekete könyv”-nek nevezett alapidokumentumnak a bevezetője összegzi az általános elveket: „A TERVÁZLAT a már elfogadott körzetes, illetve egységekbe telepített elrendezési koncepció alapján valamennyi körzetre (táji csoportra) kidolgozza azokat a szempontokat, amelyeket az épületek kiválasztásánál érvényesíteni kell. A 16 táji és 6 tematikus egységre vonatkozó összegzés megadja az ezekbe telepítendő épületek számát, fajtáit, és főbb építészeti meghatározóit. E meghatározók azokat a jegyeket foglalják magukba, amelyek az illető vidék építészetét történetileg leginkább jellemzik. A tervvázlatban megadott kívánalmak maximális érvényesítésén múlik, hogy a Szabadtéri Néprajzi Múzeumba a helyileg legjellegzetesebb, néprajzi szempontból legpregnansabb épületek kerüljenek be, ugyanakkor a gyűjtemény összegzésében az utóbbi 2-3 évszázad magyar népi építészetének legfontosabb történeti alakulását, változását országos áttekintésben is nyújtsa. A tervvázlat célja az is, hogy a népi építkezés lényeges szerkezeti és lakótér elemei (pl. tetőforma, falanyag és technika, az épület belső osztása, tüzelőberendezés és füstelvezetés, díszítőelemek, stb.) a kiválasztott épületeknél – a történeti alakulás, lokális jellegzetesség figyelembevételével – minél több helyi, illetve táji szerkezeti és lakótér elembeli variációban mutakozzanak meg, s ugyanakkor a felesleges ismétlés, az azonos elemkombináció lehetőleg ne forduljon elő.” A „Fekete könyv” ezt követően összesítve felsorolja a táji- és tematikus csoportokat – a múzeumi helyigénnyel, majd az egyes csoportokat részletezi, előbb megfogalmazva a mennyiségi, majd a minőségi igényeket. A tervezet a következő egységeket tartalmazza:

Táji csoportok: 1. Szatmár (Erdőhát), 2. Nyírség, 3. Sárrét, 4. Nagykunság, 5. Körös-Maros köze, 6. Duna-Tisza köze, 7. Közép-Tiszavidék, 8. Zemplén-Abaúj (Hernádtól), 9. Bükk-Abaúj (Hernádig), 10. Mátra-Nógrád, 11. Kisalföld, 12. Bakony-Balatonvidék, 13. Mezőföld, 14. Sárköz-Kalocsa, 15. Órség-Göcsej, 16. Dél-Dunántúl. Tematikus csoportok: 17. Faluközpont, 18. Pásztorépítmények, 19. Pincék, présházak, 20. Vizi csoport, 21. Temető, kálvária, 22. Szórt csoport.

Az előző, 1966-ban készült programtervhez képest szembeötlő a tájegységek számának csökkenése, igaz, az egy évvel korábbi 24 csak 22-re mérséklődött, de erőtel-

jesen nőtt az úgynevezett tematikus egységek száma, a kettővel szemben hatra, így a tájegységek összevonása hat korábbi csoport beolvasztását eredményezte. Ez kétségtelenül előnye az elképzelésnek, mely azonban még mindig abból – az azóta nem igazolt – feltevésből indult ki, hogy a népi kultúra táji csoportjai a jellegzetes építészeti jegyekkel rendelkező épületekben is nyomon követhetők.

Az egyes tájegységekre vonatkozó kívánalmakat nagyon nehéz egyetlen ilyen csoport bemutatásával szemléltetni, mert a tervvázlat ebből a szempontból nagyon egyenetlen. Látható, hogy egyes esetekben az előzetes – nem is mindig elégséges – irodalmi anyag alapján kísérelték meg összeállítani ezeket, másutt, ahol a munkálatok előbbre tartottak, vagy konkrétabb ismeretek álltak rendelkezésre, már meghatározott épületben gondolkoztak a terv készítői. Így pl. az akkor Szatmár nevet viselő tájegységben már megnevezik a mándi templomot és a nemesborzovai haranglábat, ugyanakkor boronafalu lakóház kiválasztását is szükségesnek, tehát lehetségesnek tartják.²² Általánosságban megállapítható, hogy a tervvázlat a magyar falut az 1960-as évek végének tényleges helyzeténél jóval archaikusabb állapotban képzelte el, s feltételezte, hogy a részletesebb kutatás képes például Szatmárban borona-, vagy a Sárreten nád-falu házat találni.

A „Fekete könyv” egy olyan Szabadtéri Néprajzi Múzeum elképzelését tartalmazta, melyben összesen 225 építmény kerül elhelyezésre, közöttük 53 lakóház, 4 templom, kápolna, 3 harangláb, 8 malom, stb.

Ez volt az az alap, melyen megindult az épületek kiválasztása. Az idő sürgett, hiszen a telepítési terv elkészítésére kiírandó meghívásos tervpályázat részére már viszonylag konkrétabb ismereteket kellett biztosítani. Nyilvánvaló, hogy a Falumúzeum Osztály munkatársai kevésnek bizonyultak ennek az országos feltáró munkának a szorító határidőkön belül elvégzésére, ezért elsősorban a Néprajzi Múzeum múzeológusait, de egyéb intézmények munkatársait is bekapcsolták az épületkiválasztásokba. A kiválasztások eredményeit egy szinte felfoghatatlan tempójú értekezlet-sorozatban összegezte a múzeum Épületkiválasztó Bizottsága, mely 1967. júliusa és októbere között a következő időpontokban ülésezett: július 26., augusztus 29., szeptember 5., 8., 21., 22., 23., október 1., 3.²³ Az épületkiválasztások mellett azonban más munkálatok is folytak, így az épületbontások. A Falumúzeum Osztály megalakulásakor már lebontva várta újjafelépítését a szentjakabfai olajütőmalom (bontva 1964-ben), két lakóház, az egyik Muraszemenyéről, a másik Anarcsról²⁴ és a Néprajzi Múzeum udvarán állt az 1961-ben megvásárolt kamra Németiből. 1967-ben vette át a múzeum az Országos Műemléki Felügyelőségtől a ráckevei hajómalmot. A később felállítandó épületek közül ekkor bontották le a zátori lakóházat és vásárolták meg a szárazmalom berendezését Vámosorosziban, 1968-ban pedig már hét építmény állt a szatmári tájegységben: Kispalád – lakóház, és csűr; Sonkád – csűr, góré, kút, méhes; Milota – disznóól és megkezdődött a botpaládi kamra építése is.

A már eddig felsoroltak is érzékeltetik azt a hatalmas munkát, melyet a Szabadtéri Néprajzi Múzeum építésébe bekapcsolódottak végeztek, méghozzá nagyon hátrányos körülmények között. A múzeumnak kezdetben nem volt gépkocsija, a leg-lehetősebb közlekedési körülmények között, hajnaltól késő éjjelig tartó utazással lehetett elérni Kispaládra vagy Szalafőre. Később az Aszódi Nevelőintézettől örökölt mikrobusz sem biztosított túlzottan kényelmes utazást, mivel az eredetileg teherszállításra szolgált, s így az oldalsó ajtókon szorongók csak a hátsó ajtón át hagyhatták el az utasteret. A szálláskörülmények is meglehetősen távol álltak az ideálistól, szállodáról sem anyagi, sem közlekedési okokból szó sem lehetett. Sorolhatnánk még

azokat a körülményeket, melyek közepette a résztvevők végezték mennyiségileg és szakmailag is kiemelkedő munkájukat.

Közben meghirdetik a korábban már említett, a múzeum telepítési tervének elkészítésére kiírt meghívásos tervpályázatot. Az első ütemben a pályázóknak az egyes tájegységek általános elhelyezése mellett ötről elrendezési vázlatot is kellett készíteniük. A feladat a második ütemben – az eddigiek részletesebb megoldása mellett – az igazgatási épület vázlattervével egészült ki. A tervpályázatot KASZTA Dénes és TÓTH Dezső nyerték, a pályázat második ütemében munkájukban, mint néprajzos szakértő BALASSA M. Iván is résztvett.²⁵ 1968. január 23-án tartott ülésén a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szakbizottsága a díjnyertes pályamunkát elfogadta a múzeum kivitelezési tervének alapjául. Ennek, a munkálatok során folyamatosan finomodó tervnek alapján készítette el a Pest megyei Tanács Tervező Iroda a beruházási programot, melynek végösszege – a kapcsolódó beruházásokkal együtt – 44,5 millió Ft volt. A program a tervezett három építési ütemből kettőt részletezett: az áttelepítendő objektumok mintegy egyharmadának elkészültével, 1972-re irányozta elő a múzeum részleges megnyitását, a teljes kiépülését pedig 1975-re prognosztizálta..

1968-ban kezdődött meg az áttelepített objektumok felépítése a múzeum területén, az első kapavágás a kispaládi ház alapjának lerakását indította meg áprilisában. Az építőmunka azonban meglehetősen nagy feladat elé állította az ebben kevésse járatos múzeumot. 1968-ban saját kivitelezésben folyt ez a munka, alkalmilag foglalkoztatott kisiparosokkal, sőt az épület származási helyéről felhozott szakemberek közreműködésével (pl. a kispaládi lakóház). Az év során egyre világosabb lett, hogy egy ilyen nagyságrendű építőipari kivitelezés szervezési és irányítási feltételei a Néprajzi Múzeumnál nem biztosíthatók. Megkezdődött a kivitelező keresése, előbb a Dunabogdányi Építő KTSz-szel kötöttek szerződést, ezt a KTSz anélkül, hogy bármit csinált volna, felmondta. A következő a pomázi Árpád TSz építő részlege volt, akik 1969-re 20 objektum felépítését vállalták. Az év második felében azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a vállalt épületeknek csak töredékével képesek megbirkózni. Közben az 1968-ban elkészült épületekkel kapcsolatosan is problémák merültek fel, nemegye a nem kellően szakszerű kivitelezés miatt javításra szorult.

De más területen is sokasodtak a nehézségek, melyek arra késztették a Néprajzi Múzeum új főigazgatóját, HOFFMANN Tamást, hogy egy tényfeltárási anyagot juttasson el a Művelődésügyi Minisztériumhoz, megjelölve benne a lehetséges megoldásokat. Felveti, hogy a múzeum építése társadalmi háttérének és a különböző szervek érdektségének biztosítására létre kellene hozni a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Országos Tanácsát. A meginduló, vagy már épülő regionális szabadtéri múzeumok miatt is indokoltnak látszik a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tudományos programtervének felülvizsgálata, erre egy háromtagú bizottság megbízását javasolja, tagjai MAJOR Máté egyetemi tanár, TÁLASI István egyetemi tanár és VARGHA László egyetemi docens. A beruházási munkálatok irányítását az előzetes tárgyalások alapján a MÜBER-nél biztosítottabbnak látja, ezzel és ennek következtében a Néprajzi Múzeum és a Falumúzeum Osztály csak a szakmai teendőikkel foglalkozna. Az áttelepítéshez szükséges építészeti tervek elkészítésével külső tervezőket akar megbízni, és elképzelése szerint a kivitelezési munkálatokat az Országos Műemléki Felügyelőség visegrádi építésvezetőségének kellene átvenni. A még több részletet tartalmazó javaslat főbb vonásokban megvalósult, mint említettük, 1970-től a beruházási munkálatok irányítását átveszi a MÜBER, felvonul az új kivitelező, az Országos Műemléki Felügyelőség – igaz, szeptemberben, így már ebben az évben ennek nem érezhető a hatása.

A gyakorlati építés szempontjából mindezek nem mellékeseek, tudománytörténe-

ti szempontból azonban a legfontosabb az a vizsgálat, melyre a Művelődésügyi Minisztérium a HOFFMANN Tamás által javasolt három kiemelkedő kutatónak adott megbízást. A 32 oldalas szakértői vélemény 1970. március 15-re készült el. Sajátos dokumentum ez, melyben keverednek a megfontolásra, sőt megvalósításra méltó megállapítások a kevésbé érthető, a személyeskedésektől sem mentes vélekedésekkel. Ez utóbbiak közé tartozik a tanulmány első része, melyben a múzeum munkatársainak szakmai felkészültségét, illetékességét vonják kétségbe – név nélküli, de jól azonosítható utalások formájában.²⁶ A szervezeti felépítésben tájékozatlan bírálók – a Falumúzeum vagy Szabadtéri Néprajzi Múzeum (MSZNM) 1968-tól a Néprajzi Múzeum (NM) osztályaként működött – bírálata SZOLNOKY Lajossal, ERDÉLYI Zoltánnal és KODOLÁNYI Jánossal, s a többi, itt nem említettekkel szemben nyilvánvalóan igazságtalan, ugyanakkor érthetetlen is, hiszen a bírálók mindnyájan jelen voltak a Szabadtéri Néprajzi Múzeum gondolatának kialakulásánál, s mint egyetemi oktatóknak az 1960-as évek elejétől éppen nekik lett volna lehetőségük arra, hogy a feladatra felkészítsenek fiatal építészeket és néprajzosokat. Ez azonban nem történt meg, s így kétségtelen, hogy a múzeum kénytelen volt korábban más szakterületekkel foglalkozó szakembereket az új feladatra alkalmazni. Ezt követően a bírálók a múzeum számára kiválasztott épületeket veszik tüzetes vizsgálat alá. Kifogásolják a műemlékileg jelentős objektumok, pl. a mándi templom, nemesborzovai harangláb áttelepítési szándékát, mintegy megadva az alaphangját annak a lényegében meddő vitának, mely 1974-ben a Magyar Építőművészet c. folyóirat hasábjain zajlott le.²⁷ Az azonban már figyelemreméltó megállapítás, hogy „A Tervvázlat elsősorban egyes kiemelt vidékekre (nagy- és kistájakra), táji csoportokra alapozza a gyűjtemény anyagát. Táji-csoport beosztása azonban egyenetlen. Lényegében nem más, mint a kb. 1940-ig megjelent, a néprajzi irodalomban foglaltak *eklektikus* átvétele. Ebben a kérdésben ma már kétségtelen, hogy hagyományos etnikai csoportjaink, vidékeink településre, építkezésre, lakáskultúrára vonatkozó alkotójegyeit általánosságában nem tekinthetjük irányadónak és kritikátlanul nem vehetjük át...”²⁸ A felvetett kérdés valódi megoldásáig a bírálók azonban nem jutnak el – erre a választ a múzeum új koncepciója fogja majd megadni.

Joggal kifogásolják, hogy a tervvázlatban „... minden javasolt csoport egy *ideá-lisan meghatározott* (illetőleg annak tartható) és *szociálisan alacsony szintű*, vagy *gyenge közép-paraszt-gazdaságot* képvisel, mutat be. A *zsellér réteg* felé ad ugyan némi kitekintést, de a *polgárosulás* irányába mutató alakulást, fejlődést már kirekeszti.”²⁹

Ezt követően a „Szakértői vélemény” több, kevésbé alapvető kérdéssel foglalkozik, majd részletes bírálatban részesíti az egyes tájegységeket, végezetül az építéssel kapcsolatos gyakorlati kérdéseket tárgyal. A bírálatra HOFFMANN Tamás és KODOLÁNYI János egyaránt válaszolt, az utóbbi elsősorban a személyi résszel kapcsolatban fejtette ki véleményét. HOFFMANN Tamás reagálása – a gyakorlati kérdések mellett – már előrevetíti a múzeum koncepciójának felülvizsgálatát, újraértékelését.

1970 szeptemberi dátumot visel *A Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre telepítési terve és épületjegyzéke* című, a korábbihoz képest nyersanyagában nem mindig, de szemléletében alapvetően új koncepció. Az elméleti alapvetést HOFFMANN Tamás adta meg a 10 oldalas bevezetésében. A múzeumtörténeti előzményeket is bőven ismertető anyag ezt követően felvázolja a magyar agrártelepülések fő fejlődési tendenciáit, ezek hatását a településstruktúrára, építkezésre. Megállapítja, hogy az ország egyes részein a ma is megtalálható épületállomány alkalmas arra, hogy a középkori eredetű és jobbára kontinuus anyagi műveltséget szemléltesse (Északi-Hegyvidék, Felső-Tiszavidék, Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl), más részben annak a fejlődés-

nek a szemléltetésére alkalmas, mely a magyar parasztság kultúráját a XVIII. századtól jellemzi. A kettősséget az egyes tájegységek rövid jellemzésével szemlélteti. Befezésül megállapítja: „Egészében véve tehát a SzNM a hagyományos termelőerőknek valamennyi etnikum, társadalmi réteg és osztály életmódjában megtestesülő anyagi kultúráját mutatja be. A magyar történelem sajátos fejlődésmenete következtében a tájilag és tematikailag megállapítható típusokat – a fejlődési fokozatokat általában kifejező – változatokkal reprezentálja, mely utóbbiakat a XIX. század második felére jellemző társadalmi tagolódás egyes rétegeihez, osztályaihoz, foglalkozási ágaihoz köti. Éppen annak következtében, hogy tekintettel kíván lenni a gazdasági, társadalmi meghatározókra, elvben igényesebb az összehasonlításul kívánczó nemzetközi példánál, és éppen ennek az igénynek a kielégítése céljából nem egyedi épületeket mutat be, hanem épülettípusok változatait, s ennyiben mennyiségi tekintetben meghaladja a szabadtéri múzeumokban szokásos épületszámot. E gazdaság és társadalomtörténeti szempontrendszerének érvényesítése kívánja meg – az épülettípusok változatainak felsorakoztatása esetén – a településszerkezeti modellek megjelenítését is, ami a nemzetközi gyakorlathoz képest szintén újszerű, példa nélküli kísérlet”.³⁰ Az előzményekhez képest alapvetően új koncepció kiállta az idő próbáját, ma is ez a múzeum építésének alapja. Mindössze azt lehet csak kifogásolni, hogy a „nem egyedi épületek” megfogalmazás egy időben – a túlzottan racionális értelmezés miatt – a tipizálás (több épületből összeállított „tipikus” épület) lehetőségét, és gyakorlatát is lehetővé tette.

I. Északi-hegyvidék a) Nógrád–Heves–Borsod m.

b) Abaúj-Zemplén m.

II. Szőlő-monokultúrás mezővárosi csoport

III. Felső-Tiszavidék

IV. Közép-Tiszavidék

V. Dél-Tiszántúl

VI. Duna-Tisza köze

VII. Dél-Dunántúl

VIII. Közép-Dunántúl

IX. Nyugat-Dunántúl

X. Kisalföld

A tematikus egységek:

XI. Présház, pince, stb. építmények

XII. Malmok és erdei építmények

XIII. Halász és pásztorépítmények

XIV. Temető, kálvária

XV. Kilométerkő, útszéli kereszt, stb.³¹

A terv nemcsak koncepciójában, hanem épületállományában is megújult, annak ellenére, hogy többnyire helyet kaptak benne a korábban már kiválasztott – egyes esetekben már fel is épített – épületek. Ezt a számok is érzékeltetik, a terv összesen 311 építményt tartalmazott, közöttük 66 lakóház, 19 további lakóépítmény (jobbára ideiglenes hajlék), 7 templom és harangláb, 10 malom, stb. kapott helyet.

Az 1968-ban megkezdett építés – az említett nehézségek közepette – közben tovább folytatódott a most már Felső-Tiszavidék nevet viselő tájegységben. Az ország más vidékein elsősorban az épületek bontása, tervezési programjuk elkészítése és a kiviteli tervek kimunkálása volt ezeknek az éveknek a feladata. Az épülő tájegység munkálataiba a tájegységfelelősökön kívül a múzeum többi munkatársa is bekap-

csolódott, a tárgygyűjtő és berendező tevékenység színvonalát nagymértékben javította az, hogy időközben CSILLÉRY Klára átvette az osztály irányítását.

A szakmai feladatok megoldása mellett a múzeum mindennapjaiban állandóan jelen voltak olyan szervezési, szervezeti stb. nehézségek, melyek szokatlanok és gyakran nehezen megoldhatónak is bizonyultak az intézmény számára. Egy ideig úgy tűnt, hogy a múzeum építésének „társadalmasítása”-ban jelentős lépés lesz az, hogy 1969. október 1-én aláírták a múzeum feletti KISZ védnökség alapokmányát – sajnos az idő ezt a várákozást nem igazolta. Az 1970-es szakmai vizsgálat és az arra adott válasz, a múzeum koncepciójának újraértékelése és újraforgalmazása további következményeket is maga után vont – a Néprajzi Múzeum vezetése, HOFFMANN Tamás főigazgató és a szabadtéri részleg adminisztratív vezetője, SZEGE Bálint már 1971. márciusában javasolja a minisztériumnak az újonnan épülő intézmény önálló költségvetési helyé alakítását. A Művelődési Minisztérium dönt is a kérdésről – a Szabadtéri Néprajzi Múzeum 1972. január 1-től önálló költségvetési szervként működhet. A két intézmény együttműködését 1972-ben külön miniszterhelyettesi állásfoglalás szabályozta, mely szerint a Szabadtéri Néprajzi Múzeum vezetését a Néprajzi Múzeum főigazgatója látja el. A legalábbis gazdaságilag önállósodott intézmény a következő szervezeti egységekre tagolódott: Múzeológiai Osztály, Műszaki Osztály, Nyilvántartási csoport, Népművelési és propaganda csoport, Gazdasági Osztály.

Nem részletezzük itt azokat a szervezési, anyagi problémákat, melyek arra készítették a múzeum vezetését, hogy szinte félévente összegezzék ezeket, és a főhatóság intézkedését kérik. Ezek hol megtörténtek, hol nem, de akárhogyan is, nem tudták elérni – nyilvánvalóan a társadalmi és gazdasági környezet miatt – a Szabadtéri Néprajzi Múzeum helyzetének tartós stabilizálódását. Ilyen körülmények között sikerült eljutni oda, hogy 1973. októberében előbb a szakembereknek mutatták be a Felső-Tiszavidék tájegységet, majd 1974. május 31-én ORTUTAY Gyula megnyithatta a múzeum első, akkor még csak részlegesen elkészült részét, a Felső-Tiszavidék tájegységet. 1974-re végre elkészült az ideiglenes igazgatási épület is, tehát a Szabadtéri Néprajzi Múzeum megkezdhetette teljeskörű múzeumi működését – igaz egyetlen és nem is teljesen elkészült tájegységgel, egy, akkor ideiglenesnek szánt igazgatási épületben.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum (1974–)

A múzeum történetének jelenleg is tartó korszakában lehetséges, hogy egy későbbi tudománytörténeti összegzés képes lesz különböző szakaszokat megkülönböztetni, de – a korábban említett távlat hiánya – ezt egyelőre nem teszi lehetővé. Ezért, az előbbiektől eltérően a korszakot nem kronológikus rendben mutatjuk be, hanem bizonyos kérdéskörök köré csoportosítjuk összegzésünket.

Általánosságban – ez az időszak a Szabadtéri Néprajzi Múzeum konszolidációja. Ehhez nagymértékben hozzájárult az, hogy 1976-ban kulturális kormányzatunk felismerte, a Néprajzi Múzeum előtt álló feladatok – az új épületbe költözés, az állandó kiállítás szakmai előkészítése és megvalósítása – szükségessé teszik a két intézmény teljeskörű, azaz személyi szétválasztását. KURUCZ Albert főigazgatóvá történt kinevezésével immáron teljesen önállóvá vált a Szabadtéri Néprajzi Múzeum, ennek minden előnyével és hátrányával. Ez utóbbiak közül néhány: a szabadtéri múzeum berendezésével kapcsolatosan korábban mindig az volt az elképzelés, hogy nagymértékben támaszkodni fog a Néprajzi Múzeum gyűjteményeire. Ennek lehetősége a személyi szétválás után meglehetősen korlátozottá vált, sőt, az is csak a legutóbbi időkben tűnik reálisnak, hogy a korábban a Szabadtéri Néprajzi Múzeum számára gyűjtött,

de a Néprajzi Múzeum törzssanyagába beletárolt tárgyakat múzeumunk megkapja. Hasonló, máig megoldatlan nehézségek vannak bizonyos irattári, adattári és fényképgyűjteményi anyagok területén is.

1986-ban, KURUCZ Albert nyugalombavonulása után FÜZES Endre kapott kinevezést a múzeum vezetésére. A főigazgatóhelyettesi teendőket SZEGE Bálintot követően BODONYI Valéria látja el, ki a nyugalomba vonult főigazgató hosszas betegsége idején megbízott főigazgatóként is vezette az intézményt.

Az 1974-el kezdődő időszak kezdetén a múzeum munkatársi gárdája meglehetősen sokat változott. Ez minden bizonnyal a Szentendrére való kiköltözéssel is összefüggésben volt, és azzal, hogy a korábban csak „építő” intézményt a felmerülő új feladatokhoz kellett igazítani. Ez elsősorban a Műszaki Osztályt jellemezte – a kiszolgáló részlegek természetesnek tekinthető fluktuációja mellett.

Az 1970-es évek közepére nyilvánvalóvá vált, hogy a múzeum építési munkálatait nagymértékben nehezéssé teszi a korábban kialakult rendszer. A „külső” kivitelező, az Országos Műemléki Felügyelőség nem rendelkezett elegendő kapacitással, az ilyen rendszer óhatatlan kapcsolattartási nehézségei, viszonylagos drágasága, mind arra utalt, hogy létre kell hozni egy saját építőrészleget. Erre, hosszas előkészítő munka után 1976-ban került sor. Az első évek igazolták a várakozásokat. Az OMF által már megkezdett Kisalföld tájegységben olcsóbban, gördülékenyebben folyt az áttelepített épületek építése. Sajnos azonban az egyre érezhetőbb gazdasági nehézségek – melyeknek országosan is az egyik legjellegzetesebb területe az építőipar, nem tették lehetővé, hogy ennek a változásnak az igazi, és az elképzelések szerint reális eredményei nyilvánvalóvá váljanak.

A múzeum koncepciója ma is az 1970-ben megfogalmazottakon nyugszik, az azonban magától értetődő, hogy az azt megtestesítő kiválasztott épületállomány állandó „karbantartás”-t igényelt és igényel. Ennek megfelelően készültek az új Épületjegyzék-ek, előbb 1975-ben, majd 1978-ban, legutóbb pedig 1986-ban. Ezek a jegyzékek, melyek a múzeumba áttelepítésre kiválasztott épületeket tartalmazzák, jól tükrözik az elképzelések folyamatos finomodását. Az 1978-as jegyzék már csak 10 tájegységet tartalmaz, az alföldi mezővárosok kultúrájának még a plasztikusabb bemutatására összehívva a korábbi Dél-Tiszántúl és Duna-Tisza köze tájegységet, a területét észak felé egészen Debrecenig kiterjesztve.³² Az 1986-os épületjegyzékben ismét csökkent a tájegységek száma, egyesült Észak-Magyarország két, a paraszti kultúrát bemutató tájegysége.³³ Az épületek áttelepítésének és berendezésének korábban kialakult és különféle módon szabályozott munkamenete rendszeres napi gyakorlattá vált. Ez és a megszilárdult szakembergárda lehetővé tette, hogy az éppen épülő tájegység munkálatai mellett az ország más részein is rendszeres és tervszerű munka történjen, előkészítsük a később épülő épületeket, berendezésüket. Ennek a tevékenységnek köszönhető, hogy 1988. december 31-én 38 009 néprajzi tárgy volt a berendezett épületekben és – a bizonyos szűkös – múzeumi raktárakban. Adattárunkban 4150 tétel van nyilvántartva 84 000 lapnyi anyaggal, és a különkezelt ún. történeti adatgyűjtemény (levéltári források, inventáriumok, stb.) tételszáma 4527, terjedelme 29 000 lap. Fotógyűjteményünkben 75 749 negatívot őrzünk, diaposzítív-gyűjteményünk 23 880 felvételt tartalmaz. A számok, mennyiségek értékelésénél mindenképpen figyelembe kell venni, hogy mindezt a Szabadtéri Néprajzi Múzeum gyűjteményeinek 1970–1974 közötti, több szakaszban történt önállósodása óta gyűjtötték össze a múzeum munkatársai.

A számok egyben a múzeum munkatársainak kiterjedt és széleskörű kutatómunkáját is jelzik, az ennek eredményeként megszületett publikációk egyre inkább a

magyar néprajztudomány jellegzetes vonulatát alkotják. Az önálló kötetként megjelent egyedi teljesítmények, mint pl. K. CSILLÉRI Klára A magyar népi lakáskultúra kialakulásának kezdetei³⁴, BIRÓ Friderika Az Őrség ház- és lakáskultúrája a 18. század végétől napjainkig,³⁵ és Göcsej,³⁶ BALASSA M. Iván A parasztház évszázadai,³⁷ stb. mellett a múzeum munkatársai a *Ház és Ember* eddig megjelent négy kötetében dolgozták fel sokszínűen és sokféle megközelítéssel múzeumi működésük tudományos tapasztalatait. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Közleményei alcímet viselő kötetekben – KECSKÉS Péter szerkesztésében – a múzeum egykori és jelenlegi munkatársai közül BALASSA M. Iván, BÁLINT János, BIRÓ Friderika, K. CSILLÉRY Klára, H. CSUKÁS Györgyi, FLÓRIÁN Mária, GRÁFIK Imre, JANOVICH István, KATONA Gyuláné, KECSKÉS Péter, KOVÁCS Judit, KURUCZ Albert, KURUCZ Enikő, SABJÁN Tibor, SIMÁNYI Frigyes, RASSY Tibor, és ZENTAI Tünde tanulmányai jelentek meg. A *Ház és Ember* egyben a magyar népi építészeti kutatások központi orgánuma is, melyet a jeles bel- és külföldi szerzők gyakori szereplése is bizonyít.³⁸ Nagyszabású vállalkozása volt a múzeum munkatársainak a *Szabadtéri Múzeumok Magyarországon* c. kötet megírása, illetve a kötet megszervezése.³⁹ A magyar nyelven megjelent összegzés részletei a jövőben idegen nyelveken is napvilágot látnak. Lehetetlen vállalkozás lenne a múzeum munkatársainak más, az Ethnographiában a megyei évkönyvben és az egyéb periodikákban megjelent tanulmányait akár csak számszerűen felmérni, éppen úgy, mint azokat a kutatási programokat, vállalkozásokat, melyekben egyéni felkérések, vagy intézményi meghívás alapján kivesszük részünket.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tudományos munkájának elismeréseként 1980-ban megkapta a tudományos kutatóhely minősítést, és ezzel a lehetőséget arra, hogy önállóan kezdeményezzen és végezzen különböző kutatási programokat. A pályázati úton elnyerhető kutatási támogatások közül a Művelődési Minisztérium Tudományos Kutatási Alapja támogatását élvezi VARGHA László páratlan értékű hagyatékának rendezése és feltárása.⁴⁰ A Kulturális és Történeti Emlékeink Feltárása, Nyilvántartása és Kiadása nemzeti kutatási főirány keretében folynak a Magyar Népi Építészeti Kataszter munkálatai.⁴¹

1988-tól a múzeum látja el a regionális szabadtéri múzeumok és tájházak szakfelügyeletét, ezzel megteremtődött annak lehetősége, hogy a múzeumépítés során felhalmozott tapasztalatok immáron ne csak egyéni kezdeményezések formájában segítsék a hasonló gondokkal küzdő múzeumokat. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum egyre inkább jelentős helyet foglal el a szabadtéri múzeumok nemzetközi családjában is. A legfelsőbb szintű szakmai egyesületben, az Európai Szabadtéri Múzeumok Szövetségében a korábbi és kezdeti lazább kapcsolatok után 1974-től képviselhetjük intézményünket, ekkor választotta a szövetség tagjául HOFFMANN Tamást és BALASSA M. Ivánt. 1976-ban a múzeum új főigazgatója KURUCZ Albert is a szövetség tagja lett, akit 1980-ban elnökségi tagnak is megválasztottak, mintegy előkészítéseként annak, hogy 1982-ben a Szabadtéri Néprajzi Múzeum rendezhette meg a Szövetség két évente esedékes tanácskozását. Ez rangos elismerése volt a múzeum munkájának, elég csak arra utalni, hogy mi voltunk az első szocialista országban működő ilyen múzeum, mely a tanácskozást megrendezte. A Szövetség 1988-as tanácskozása különös jelentőségű a Szabadtéri Néprajzi Múzeum szempontjából, FÜZES Endre és KECSKÉS Péter megválasztásával immáron három főre növekedett a múzeum képviselőinek száma, BALASSA M. Ivánt pedig beválasztották az elnökségbe.

A szocialista országok szabadtéri múzeumaival is eleven és állandó a Szabadtéri Néprajzi Múzeum kapcsolata. Államközi kulturális egyezményben is szereplő állandó

együttműködésünk van a lengyel Muzeum Budownictwa Ludowego-val (Sanok), a szlovák központi szabadtéri múzeummal (Slovenské národné muzeum, Etnografický ústav, Martin), a kijevi Muzeum narodnoj architekturi i bita USzSZR-rel (Szovjetunió, Ukrán SzSZK), és Bulgáriában az Arhitekturo i etnografszki komplex Etir-ral (Gabrovo/Etit). A nemzetközi kiállításcserébe való bekapcsolódásunkat nagymértékben pehezíti az, hogy nincs olyan kiállítóhelyünk, ahol az érkező kiállításokat fogadni tudnánk. Ennek ellenére pl. az Egyesült Királyságban nagysikerű kiállítássorozatot rendeztünk 1984-ben.⁴²

A múzeumi funkciók teljessé válása a közművelődési tevékenység kiépítésével is járt. A múzeum közművelődési munkatársai fokozatosan kidolgozták azokat a formákat, melyek a Szabadtéri Néprajzi Múzeum sajátos lehetőségeire építenek és figyelembe veszik a különböző, életkor, érdeklődési terület miatt megosztott közönségigényeket. A közönség tájékoztatását szolgálja katalógussorozatunk, melynek a Felső-Tiszavidéket bemutató kötete négy nyelven áll az érdeklődők rendelkezésére. A Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára sorozatban nemcsak a megnyílt és látogatható tájegységekről kaphat több nyelven is eligazítást a látogató, hanem egyes kiemelkedő épületekről is, így pl. a Mándokról származó görögkatolikus-, a mándi református templomról és a nemesborzovai haranglábról.⁴³ A múzeum eredményeinek megismertetését szolgálja az 1979-óta megjelenő, jelenleg H. CSUKÁS Györgyi szerkesztette TÉKA c. tájékoztató. Bizonyára ezek is hozzájárultak ahhoz, hogy a múzeum nézőszáma 250 000 körül stabilizálódott az utóbbi években. 1988. szeptember 30. ismét jelentős dátum volt a múzeum életében, az Országos Múzeumi és Műemléki Hónap országos megnyitása a második teljesen elkészült tájegység, a Kisalföld átadásának keretében zajlott le. Egy nappal a nevezetes esemény után pedig üdvözölhattük 2,5 milliomodik látogatónkat.

*

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum a magyar néprajztudomány legfiatalabb országos intézménye – eddigi története kicsiben a magyar kulturális intézmények históriája az 1950-es évek végétől napjainkig. A magyar múzeumi hálózatnak immáron szerves részét alkotó múzeum jelene és jövője sem szakítható ki ezekből az általános összefüggésekből. Csak remélni lehet, hogy visszatérhet még egy olyan lendületes időszak, mint amilyen pl. az 1967-et követő évek voltak, s a megnövekedett lehetőségeket az immáron több mint húsz éve felhalmozódott tapasztalatok birtokában az akkorinál jobban ki tudjuk használni.

Jegyzetek

1. BALASSA M. I. 1972.
2. K. CSILLÉRY K. 1980.
3. KECSKÉS P. 1980.
4. KECSKÉS P. 1980. 35–36.
5. DOMANOVSKY Gy. 1940. 178.
6. KECSKÉS P. 1980. 36.
7. Pl. 1938–1940., Budapest, Mezőgazdasági Kiállítás – ld. VARGHA L. 1985. 99–109., a szabadtéri múzeumok történetére továbbá BALASSA M. I. 1984.
8. GUNDA B. 1954. 382.
9. Budapesti Városépítészeti Tervező Vállalat (BUVÁTI) *Tanulmány a Budapesten létesítendő Szabadtéri Néprajzi Múzeum elhelyezéséről*, Budapest, 1966. 1.
10. MAGYAR SZABADTÉRI NÉPRAJZI MÚZEUMI ANKÉT 1959.
11. ORTUTAY Gy. 1959. 328–330.
12. VARGHA L. 1959. 335.
13. MAGYAR SZABADTÉRI NÉPRAJZI MÚZEUM ANKÉT 1959. 354–355.
14. Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztály 84269/1961. – A továbbiakban gyakran

idézett hivatalos levelek, felterjesztések a Néprajzi Múzeum irattára mellett összegyűjtve megtalálhatók a Művelődési Minisztérium irattárában KM 1975. 104–107. sz. alatt, valamint a Szabadtéri Néprajzi Múzeum adattári gyűjteményében. Munkánk során elsősorban a két utóbbi helyen fellelhető forrásokat használtuk. Amennyiben nem feltétlenül szükséges, a továbbiakban nem hivatkozunk a források irattári jelzeteire.

15. Az Operatív Szakbizottság résztvevőinek azért soroltuk fel hivatali beosztását is, mert nyilvánvaló, egy részük a Szakbizottság által kimunkált dokumentumok, javaslatok előkészítésében inkább csak formálisan, hivatalból vett részt.
16. A felterjesztés ugyanis a regionális múzeumok kérdéseit is érinti, felsorolva azokat a helyeket, ahol ilyenek létesítését indokoltnak tartják: Miskolc, Debrecen, Szeged, Kecskemét, Pécs, Dunaujváros, Balatonszántód, Tihany és Nyíregyháza vagy Vaja.
17. KECSKÉS P. 1980. 38.
18. Az események hátterében az húzódott, hogy a minisztériumi Múzeumi Főosztálya a Szerb Egyháztörténeti Gyűjteménnyel kapcsolatosan ezt megelőzően intenzív kapcsolatban volt a város tanácselnökével, aki felvetette, hogy Szentendrre egy országos múzeumot kellene telepíteni. Több lehetőség közül a legaktuálisabbnak a Szabadtéri Néprajzi Múzeum mutatkozott, s mivel a tanácsi vezetőknek korábbi foglalkozásából eredően az akkori művelődésügyi miniszterrel, ILKU Pállal jó kapcsolata volt, feltehetően ezen a csatornán keresztül került be az elképzelésekbe – immáron nem is nagyon alternatívaként – Szentendre. BALASSA Iván szíves közlése.
19. KECSKÉS P. 1980. 38.
20. Az idézet a hosszabb, május 25-i változatból származik.
21. A tervezetben így, külön szám alatt szerepeltették a feltételezhetően összetartozó épületegyütteseket, ez a továbbiakban is tapasztalható.
22. Ilyen a kutatás megindulásakor már álló állapotban nem volt, mindössze egyetlen borona lakóház bontási anyaga jöhetett volna számításba – Botpaládról.
23. A Bizottság ülésein általában résztvett BODROGI Tibor főigazgató, SZOLNOKY Lajos és KODOLÁNYI János főigazgatóhelyettes, TAKÁCS Lajos és ERDÉLYI Zoltán osztályvezető, a „Tervvázlat” másik szerzője BARABÁS Jenő, a minisztérium képviselőjében FÜZES Endre főelőadó. Az egyes tájegységek megbeszélésein: MORVAY Judit, MENDELE Ferenc (Szatmár); HOFER Tamás, DÁM László, BOROSS Mariette (Nagykunság, Őrség-Göcsej); KODOLÁNYI János és TAKÁCS Lajos mint tájegységfelelősök (Dél-Dunántúl, Bakony-Balatonvidék); HOFER Tamás, KRESZ Mária, BALASSA M. Iván (Körös-Maros köze, Mezőföld, Őrség-Göcsej); SZOLNOKY Lajos mint tájegységfelelős, MOLNÁR Balázs (Mátra-Nógrád, Sárret); majd ennek folytatásaként ISTVÁN Erzsébet, MORVAY Péter (Zemplén, Nyírség); K. CSILÉRY Klára, JÁVOR Katalin (Duna-Tisza köze, Sárköz-Kalocsa); HOFER Tamás, FÖLDES László, KRESZ Mária (Bükk-Abaúj, Közép-Tiszavidék); TAKÁCS Lajos, FÖLDES László, FILEP Antal, MOLNÁR Mária (Bükk-Abaúj, Bakony-Balaton, Dél-Dunántúl). A nevek felsorolásával azt kívántuk érzékeltetni, hogy a szakemberek milyen széles köre kapcsolódott be a Szabadtéri Néprajzi Múzeum létesítésébe. A későbbiekben azonban le kell mondanunk az egykori munkatársak, közreműködők hasonló részletességű bemutatásáról. Ezért elnézést kell kérnünk mindazoktól, akik valamilyen formában résztvettek a múzeum munkálataiban, de nem említjük meg név szerint. Különösen vonatkozik ez az építész munkatársakra, akik talán még számosabban, de gyakran csak egy-egy épület tervezésével, stb. vették ki részüket a múzeum építéséből.
24. Mindkettőt 1966-ban bontották le, az előbbinél jelen voltak a Néprajzi Múzeum munkatársai – ERDÉLYI Zoltán vezetésével. Az utóbbit mint bontási anyagot vásárolták meg. Az anarcsi házat, a tájegységek változása miatt, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum átadta a nyíregyházi Sóstói Múzeumfalunak, ahol fel is állították.
25. Ld. még KECSKÉS P. 1980. 39., 43.
26. Egy jellemző részlet: „... a NM (korábbi) főigazgatóhelyettese, egyúttal a MSZNM csoport vezetője, jogvégzettségű volt, és mint a NM tudományos munkatársa, elsősorban a kender-len munka, a szövés-fonás néprajzi feldolgozásával foglalkozott; a csoportvezető helyettese pedig a népi erdőgazdálkodás, a fakitermelés, jól képzett kutatója. A MSZNM jelenlegi vezetését ellátó főigazgatóhelyettes viszont magas képzettségű obi-ugor kutató”.
27. HORLER Miklós 1974., majd a hozzászólások GAZDA Anikótól, HOFFMANN Tamástól, ROMÁN Andrásról, RUSZTHY Zsoltól és KOMJÁTHY Attilától – Magyar Építőművészet 1974. 5. 50–53.
28. MAJOR M.–TÁLASI I.–VARGHA L. 1970. 9–10.
29. MAJOR M.–TÁLASI I.–VARGHA L. 1970. 12.

30. HOFFMANN T. 1970. 10.
31. Az egyes tájegységek tájegységfelelős múzeológusai ekkor – 1970. szeptemberében – a következők voltak: I.a. – FLÓRIÁN Mária, I.b. – BALASSA M. Iván; II. KECSKÉS Péter; III. MORVAY Judit–FLÓRIÁN Mária; IV. BALASSA M. Iván; V. GRÁFIK Imre; VI. KECSKÉS Péter; VII. CSALOG Zsolt; VIII. CSALOG Zsolt; IX. BÍRÓ Friderika; X. BOROSS Marietta; a tematikus egységek: XI. KECSKÉS Péter; XII. ERDÉLYI Zoltán; XIII. RASSY Tibor; XIV. CSALOG Zsolt; XV. ERDÉLYI Zoltán.
32. 1978-ban az egyes tájegységek tájegységfelelős múzeológusi teendőit a következők látták el: I. Észak-Magyarország: KECSKÉS Péter; II. Felföldi mezőváros: KECSKÉS Péter; III. Felső-Tisza vidék: FLÓRIÁN Mária és BALÁZS György; IV. Közép-Tisza vidék: BALASSA M. Iván; V. Északkelet-Magyarország: BALASSA M. Iván; VI. Alföldi mezőváros: BALÁZS György, ÉGETŐ Melinda és GRÁFIK Imre; VII. Dél-Dunántúl: ZENTAI Tünde; VIII. Balatonfelvidék: H. CSUKÁS György; IX. Nyugat-Dunántúl: BÍRÓ Friderika; X. Kisalföld: BOROSS Mária.
33. Azok a tájegységek, ahol közben a felelősök változtak: BÍRÓ Ibolya átvette a Kisalföld, KURUCZ Enikő az Alföld, legutóbb pedig CSERI Miklós az 1986-ban összevont két északmagyarországi tájegység gondozását.
34. K. CSILLÉRY K. 1982.
35. BÍRÓ F. 1972.
36. BÍRÓ F. 1988.
37. BALASSA M. I. 1985.
38. A Ház és Ember 1. kötete 1980-ban, a 2. 1984-ben, a 3. 1985-ben, a 4. 1987-ben jelent meg.
39. Szerkesztette KURUCZ Albert – BALASSA M. Iván – KECSKÉS Péter.
40. Témavezető KECSKÉS Péter.
41. Témavezető BALASSA M. Iván.
42. Welsh Folk Museum – St. Fagans, Cardiff; Llangollen, Ulster Folk Museum – Holywood, Észak-Írország – a forgatókönyvet írta, rendezte: BÍRÓ Friderika–ZENTAI Tünde.
43. BALÁZS Gy. 1979., németül is; KECSKÉS P. 1982., németül is; III. BÍRÓ I. 1986., németül is; BALASSA M. I. 1986., németül is.

Irodalom

BALASSA M. Iván

1972 A Néprajzi Falu az Ezredéves Kiállításon. Ethnographia LXXXIII. 553–572.

1984 Die Geschichte der ungarischen Freilichtmuseen – The History of Hungarian Open Air Museums. Verband europäischer Freilichtmuseen – Tagungsbericht Ungarn 1982. 65–75.

1985 A parasztház évszázadai. A magyar lakóház középkori fejlődésének vázlata. Békéscsaba.

1986 Szentendre. Szabadtéri Néprajzi Múzeum IV. (Mánd – református templom, Nemesborzova – harangláb) Tájak-Korok Múzeumok – Kiskönyvtára 254., 254A.

BALÁZS György

1979 Szentendre. Szabadtéri Néprajzi Múzeum I. (Felső-Tisza vidék). Tájak-Korok-Múzeumok-Kiskönyvtára 1., 1A.

BÍRÓ Friderika

1975 Az Őrség ház- és lakáskultúrája a 18. század végétől napjainkig. H. n.

1988 Göcsej. Budapest.

BÍRÓ Ibolya

1986 Szentendre. Szabadtéri Néprajzi Múzeum III. (Kisalföld). Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára 247., 247A.

K. CSILLÉRY Klára

1980 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum kialakulásának előtörténete. Ház és Ember 1. 9–33.

1982 A magyar népi lakáskultúra kialakulásának kezdetei. Budapest.

DOMANOVSZKY György

1940 A szabadtéri múzeum szervezeti és technikai kérdései. Néprajzi Értesítő XXXII. 165–178.

GUNDA Béla

1954 A magyar népi építkezés kutatása a két világháború között és annak kritikája. MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei V. 1–4. 373–384., 405–407.

HOFFMANN Tamás

1970 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum (Szentendre) telepítési terve. In: A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szentendre telepítési terve és épületjegyzéke. (Kézirat) 1–10.

HORLER Miklós

1974 A szabadtéri néprajzi múzeumok és a műemlékvédelem. Magyar Építőművészet 1974/1. 50–53.

KECSKÉS Péter

1980 A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tudományos előkészítése és telepítési terve. Ház és Ember 1. 35–49.

1982 Szentendre. Szabadtéri Néprajzi Múzeum II. (Mándok – görögkatolikus templom). Tájak-Korok-Múzeumok-Kiskönyvtára 119., 110A.

MAGYAR SZABADTÉRI NÉPRAJZI MÚZEUM ANKÉT

1959 MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei IX. 3–4. 325–367.

MAJOR Máté – TÁLASI István – VARGHA László

1970 Szakértői vélemény a Szentendre határában megvalósítandó Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum Tudományos Programjáról és eddigi munkálatairól. (Kézirat)

ORTUTAY Gyula

1959 A szabadtéri múzeum és a nemzeti művelődés. Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum Ankét. MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei IX. 3–4. 328–333.

VARGHA László

1959 A Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum elvi és gyakorlati kérdései. Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeumi Ankét. MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei IX. 3–4. 333–346.

1985 Adatok a szabadtéri gyűjtemények magyarországi történetéhez. (Az 1938–1940 között megrendezett mezőgazdasági kiállítások parasztházai). Ház és Ember 3. 99–110.

